

İNANMA İRADESİ**THE WILL TO BELIEVE****Gülşen YAYLI*****Çevirenin Sunuşu**

Klasik Amerikan pragmatizminin temsilcilerinden olan William James (1842-1910), İnanma İradesi makalesini 1896 yılının bahar aylarında Brown ve Yale üniversitelerinin felsefe derslerinde sunmak üzere kaleme almıştır. Söz konusu makale, salt bir ders notu olarak değerlendirilemeyecek kadar önemli argümanlar içermektedir. Özellikle din felsefesi literatüründe dini inançların rasyonelliği tartışmalarda İnanma İradesi, William Kingdon Clifford (1837-1879) tarafından 1877 yılında kaleme alınan İnanç Ahlakı¹ makalesi ile eşleştirilir. Dini inançların rasyonellik ölçütünü karşılamaları için yeterli delisel desteğe sahip olmaları zorunlu mudur? Yeterli delisel destek olmaksızın da kişinin bu inançlara sahip olması rasyonel bir tavır olarak değerlendirilebilir mi? İnanç Ahlakı ilk soruyu olumlu yanıtlayarak agnostik ve katı delilci yaklaşımın, İnanma İradesi ise ikinciye olumlu yanıtlayarak pragmatik ve fideist yaklaşımın (Jordan, 2010:425-433) başat metinleri olarak din felsefesi literatüründeki yerlerini almışlardır.

W. K. Clifford, Viktoria döneminin (1837-1901) önde gelen İngiliz aydınlarından. Bu dönemde yaşanan inanç krizi, O'nun felsefesinin katı delilcilik ve güçlü agnostisizm lehine şekillenmesinde rol oynamıştır (Lightman, 2014: 187-206; Madigan, 2008:23; Turner, 1990:17-19; Ward, 1990:39). Böylelikle de İnanç Ahlakı makalesinde W. K. Clifford'ın katı delilci tavrı, dini inançlar aleyhine şekillenmiştir.

“Bir şeye yetersiz delile dayanarak inanmak herkes için, her zaman ve her yerde yanlıştır” (Clifford,1901:175) şeklindeki Clifford ilkesi makalenin özeti niteliğindedir. İlkedeki savlar da göz önünde bulundurulduğunda İnanç Ahlakı argümanını² şöyle özetleyebiliriz:

-Bir inancın rasyonel olması için yeterli delile dayanması zorunludur. Daha açık bir ifadeyle epistemik özne/inanan önerme ile ilgili pozitif delilleri-ki önermenin doğruluğunu gösteren delillerdir- ve negatif delilleri- ki önermenin yanlışlığını gösteren delillerdir- dikkate alarak deliller toplamına uygun şekilde

* Dr. Öğr.Gör., Kırıkkale Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, gulsenyayli@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5579-2330>.

¹ Metnin Türkçesi için bkn: Clifford, 2006:125-136.

² İnanç Ahlakı argümanı ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Yaylı, 2021:79-111, 155-169.

inanırsa, inancı rasyoneldir. Yeterli delilsel destekten yoksun önermelere inanmak ise rasyonel değildir.

-Alanı ne olursa olsun her inanç, rasyonellik şartını taşımalıdır. Tanrı'nın varlığı ve vahyin imkanı gibi temel dini inançlar, tarihi ve bilimsel inançlar gibi yeterli delilsel desteğe sahip olma şartını taşımazlar. Dolayısıyla dini inançlar edinmek rasyonel değildir.

W. James bir arkadaşına yazdığı mektupta İnanma İradesi'ni kaleme alma amacını şu cümlelerle açıklar: "Bugünlerde aydınlar arasındaki hakim eğilim, insan doğasının vazgeçilmez bir parçası olan doğruya ulaşma arzusu ve düşünsel/entelektüel dürüstlük türünden temel duyguları kullanarak insan doğasını bilimsel agnostisizm ile doldurma niyeti ve denemesi içindedir. Hem kendimi hem de diğerlerini söz konusu kötürümlük halinden kurtarma arzusu içindeyim" (Simon, 1998:376).

W. James'in "kötürümlük hali" olarak nitelediği ve eleştirdiği hal nedir? Bir bilim insanı olduğu göz önüne alındığında, O elbette ki bilimsel düşünüşün, bilimsel aklın ve yöntemin önemi ve avantajlarını onaylamaktadır. Ancak bilimsel düşünüş, akıl ve yöntemin doğru düşünmenin tek kriteri olarak mutlaklaştırılması ve alternatif düşünce biçimleri üzerinde dışlayıcı bir hakimiyet kurmasına karşı çıkmaktadır.

Makalenin kaleme alınma amacının da işaret ettiği üzere W. James İnanma İradesi'nde, W. K. Clifford'ın İnanç Ahlakı'nda felsefi açıdan temellendirdiği katı delilciliğin dini inançlar aleyhine şekillenmesini eleştirmektedir: "Clifford ilkesi, W. K. Clifford'ın iddia ettiği gibi mutlak bir statüye sahip midir? İstisnaları olabilir mi? Yani epistemik özne, bazı durumlarda/ kısıtlamalarla yetersiz delile dayanarak inanç edinebilir mi?" sorularına yanıtlar arar ve İnanma İradesi argümanını geliştirir. Argümanın mantıki yapısı şöyledir:

- 1- Hipotez, epistemik açıdan denk ya da belirsiz ise,
- 2- Epistemik özne, hakiki tercih ile karşı karşıya ise, o halde
- 3- W. K. Clifford'ın iddia ettiği gibi tercihle ilgili hükmü askıya almak ya da inanmamak yerine tutkusal doğasına dayanarak öznenin tercihte bulunma yani inanma hakkı vardır.

W. K. Clifford'ın mutlak rasyonellik talebine karşı W. James sınırlı bir rasyonellik savunusunda bulunarak daha ılımlı bir tavır sergiler. W. James, hakiki tercih olarak tanımladığı ahlaki inançlar, sosyal ilişkiler ile ilgili inançlar ve dini inançları Clifford ilkesinin istisnaları olarak belirler ve temellendirir. Daha açık bir ifadeyle ne ahlaki ne dini ne de sosyal ilişkiler ile ilgili inançlar, ilkenin talep ettiği yeterli delilsel desteğe sahip olabilirler. Bu durumda özne, bu inanç seçeneklerinin sahip olduğu epistemik boşluğu, tutkusal/iradi doğasına dayanarak tamamlama hakkına sahiptir. W. James tutkusal doğayı; öznenin tüm inanç alışkanlıklarını oluşturan her tür duygu ve düşüncelerini kapsayacak kadar geniş anlamda kullanır.

Özetle W. James, Viktoria döneminde İngiltere'deki natüralizmin ve pozitivist görüşlerin indirgemeci ve dışlayıcı tavırlarına karşı çıkar (Levine,

1990:228). O'nun için "Tanrı'nın varlığına inan" ve "Tanrı'nın varlığına inanma" önermeleri arasındaki tercih önemlidir. Zira kişinin hayat tarzını, Tanrı ve evren ile ilişkilerini düzenlemede belirleyici role sahiptir. Bu sebeple de "Tanrı vardır" önermesi yeterli delilsel desteğe sahip olmasa da kişi Tanrı'ya iman etmede teslimiyatkar bir tutumu tercih etme hakkına sahiptir (James, 1992:457).

İNANMA İRADESİ³

Yakınlarda yayınlanan Leslie Stephen'ın kaleme aldığı kardeşi "Fitz James'in Hayatı" başlıklı yazısında kardeşinin küçükken gittiği okulla ilgili bir rivayet vardır. Misafir öğretmen, öğrencileriyle şu tarzda konuşmayı alışkanlık edinmişti:

- "Gurney, gerekçelendirme ile kutsallaştırma arasındaki fark nedir?
- "Stephen Tanrı'nın kudretini kanıtla!"...vs.

Bizim Harvard'daki özgür düşünme ve objektif derslerimiz esnasında, burada; sizin güzel eski Ortodoks kolejinizde sohbetin kısmen bu tarzda devam ettiğini hayal etme eğilimindeyiz ve böylesi hayati meselelerde Harvard'da tüm ilgimizi kaybetmediğimizi sizlere göstermek amacıyla bu gece size okumak üzere imanla aklanma ile ilgili vaaz benzeri bir metni beraberimde getirdim; bununla, imanın gerekçelendirilmesi ile ilgili bir denemeyi-yani salt mantıki idrakimiz henüz ikna olmamış olsa da dini meselelerde teslimiyetkar bir tutumu seçme hakkımızın var olduğunun bir savunmasını kastediyorum. Bu çerçevede tebliğimin başlığı "İnanma İradesi" olacaktır.⁴

Öteden beri kendi öğrencilerime, iradi olarak kabul edilen inancın meşruluğunu savunurum; ancak onlar mantığı esas alan bir bakış açısına ile tamamen doldurulur doldurulmaz, şu ya da bu türden inançla bizzat tepeden tırnağa dolu olmalarına rağmen, iddiamın felsefi meşruiyetini kabul etmeyi ilke olarak reddettiler. Yine de bu müddet zarfında kendi savımın doğruluğundan o derece eminim ki davetiniz önermelerimi daha da açıklığa kavuşturmak için bana iyi bir fırsat gibi göründü. Muhtemelen zihinleriniz, şimdiye dek ilgilenmek zorunda kaldıklarımın daha açık olacaktır. Mümkün olduğunca az teknik detaya girmek niyetindeyim ama mecburen bazı teknik ayrımlardan bahsederek başlayacağım.

³ Bu metin Türkçe'ye tercüme edilirken William James'in tüm eserlerinin derlendiği "Writing" adlı kitaptaki "The Will to Believe" makalesi esas alınmıştır. Orijinal metin için bkn: (James, 1992:457-476).

⁴ W. James bu sunum metnini başlıklandırmakta tereddütler yaşar. O, makalesini ilk olarak "inanma ödevi" (*the duty to believe*) şeklinde başlıklandırmayı planlar. Ancak ödev kavramının, bireysel ve toplumsal boyutta yükümlülüğe işaret edebileceği endişesi ile vazgeçer. "İnanma hakkı" (*the right to believe*) başlığı ikinci ihtimal olarak cazip görünse de W. James, "verilmiş bir hak" ima edebileceği gerekçesiyle bu isimlendirmeden de vazgeçer. Ve "inanma iradesi" şeklinde başlıklandırmanın daha uygun olacağına kanaat eder (Simon, 1998: 275).

I.

İnancımıza sunulabilecek herhangi bir şeye hipotez⁵ adını verelim ve elektrikçilerin ölü ve canlı kablodan bahsetmeleri gibi hipoteze canlı (*living*) veya ölü (*dead*) diyelim. Canlı hipotez sunulduğu kişiye gerçek bir ihtimal olarak cazip gelen hipotezdir. Şayet sizden mehdiye inanmanızı istesem, kavram doğanızla hiçbir elektrik bağlantısı kurmaz: herhangi bir inanılabilirlik kıvılcımı saçmayı reddeder. Bir hipotez olarak tamamen ölüdür. Ancak bir Arap için (mehdi müntesibi olmasa dahi) hipotez zihnin ihtimalleri arasındadır: canlıdır. Bu gösterir ki hipotezdeki canlılık ve ölümlük asli özellikler değildir, sadece bireysel düşünür ile hipotezin ilişkileridir. Bu ilişkiler, kişinin eylemde bulunma istekliliği ile ölçülürler. Bir hipotezdeki canlılığın en büyük değeri, geri dönüşü olmaksızın eylemde bulunmak için isteklilik anlamına gelir. Pratik olarak, bu inanç anlamına gelir ancak Eylemde bulunma istekliliğinin olduğu her yerde biraz inanma eğilimi vardır.

Sonra iki hipotez arasındaki karara tercih (*option*) diyelim. Tercih birkaç türde olabilir: 1, canlı-ölü (*living-dead*), 2, zorunlu-kaçınılabılır (*forced-avoidable*),³ önemli-önemsiz (*momentous-trivial*). Ayrıca amacımız açısından canlı, önemli ve zorunlu olan tercihi, hakiki tercih (*genuine option*) olarak isimlendirebiliriz.

1. Canlı tercih, içindeki her iki hipotezin de canlı olduğu tercihtir. Eğer size “Teosofist ol ya da Müslüman ol” desem, büyük bir olasılıkla bu ölü bir tercih olacaktır çünkü sizin için her iki hipotezinde canlı olma olasılığı yoktur. Ancak “Agnostik ol ya da Hristiyan ol” dersem, bu başka türdür: eğitildiğiniz üzere, bunların her biri az da olsa inancınıza hitap eder.⁶

2. Daha sonra size “Şemsiyenle ya da şemsiyesiz dışarı çıkma arasında bir tercihte bulun” desem, size hakiki tercih⁷ sunmuş olmam çünkü bu tercih zorunlu değildir. Dışarı çıkmayarak bu tercihten kolaylıkla kaçınabilirsiniz. Benzer bir şekilde “Beni sev ya da benden nefret et”, “Benim teorimi doğru say ya da yanlış” desem, tercihiniz kaçınılabılırdır. Sevmeden veya nefret etmeden bana kayıtsız kalabilirsiniz ve teorim hakkında herhangi bir hükümde bulunmayı reddedebilirsiniz.⁸ Ancak “Bu gerçeği kabul et ya da onsuz git” dersem, size zorunlu bir tercih yüklemiştir

⁵ W. K. Clifford’ı “yeterli delisels destekten yoksun önermelere inanmak rasyonel ve ahlaki değildir” savını eleştirdiği ve bu tür önermelere inanmanın belirli durumlarda rasyonel ve meşru olduğunu savunduğu dikkate alındığında W. James’in terminolojisinde hipotezin “yeterli delisels destekten yoksun önermeye” karşılık geldiğini tespit etmek mümkündür.

⁶ Eğer hipotez/önerme, inancına sunulan kişinin zihninin ihtimalleri arasında ise, hipotez kişi için canlıdır. Başka bir ifadeyle canlılık özelliği, hipotezin kişinin zihninde anlamlı bir karşılığa sahip olma ve inanma eğilimi oluşturma potansiyeli ile ilgilidir. Eğer hipotez, kişinin zihninin ihtimalleri arasında değilse; hipotez kişi için ölüdür. Yani kişinin zihninde anlamlı bir karşılığı yoktur ve kişi için inanç seçeneği olması mümkün değildir.

⁷ W. James’in terminolojisinde “tercih,” “en az iki hipotez arasında yapılan seçim” anlamına gelir.

⁸ Öznenin herhangi bir önerme ile ilgili sergileyebileceği epistemik tavırlar: inanmak, inanmamak ve hüküm askıya almaktır. Verdiği örneklerden hareketle W. James’in “kaçınılabılır tercih” kavramı ile “inancına sunulan kişinin tercih ile ilgili hükmü askıya alma ihtimalinin olduğu tercih” türünü kastettiği açıktır.

olumum çünkü seçeneklerden kaçış yoktur. Tam bir mantıksal ayrıklığa dayalı, seçmeme imkânı olmayan her ikilem bu türden zorunlu bir tercihtir.⁹

3. Son olarak Doktor Nansen olsaydım ve Kuzey Kutbu keşif gezime katılmanızı teklif etseydim, tercihiniz önemli olacaktı çünkü bu sizin tek benzer fırsatınız olacaktır ve tercihiniz sizi ya Kuzey Kutbunun bir anlamda ölümsüzlüğünün topyekün dışında bırakacak ya da en azından bu fırsatı size sunacaktır. Bu eşsiz fırsatı kabul etmeyi reddeden kişi, denemiş ve başaramamışçasına kesin olarak ödülü kaybeder.¹⁰ Diğer taraftan fırsat eşsiz olmadığında, çıkar önemsiz olduğunda ya da daha sonra mantıksızlığı ortaya çıkıp da kararın iptal edilebilir olduğu durumlarda seçim önemsizdir. Bilimsel hayat bu türden önemsiz tercihlerle doludur. Kimyacı, bir hipotezi kanıtlamak için bir yılını harcayacak kadar canlı bulabilir: hipoteze bu derece inanabilir. Ancak deneyleri her halükarda Zaman israfından kurtulur, hiçbir ciddi zarar da görmez.¹¹

Bütün bu ayrımları hafızanızda iyi tutmanız, tartışmamızı kolaylaştıracaktır.

II

Göz önünde bulundurulması gereken bir sonraki mesele insanoğlunun fikirlerinin fiili psikolojik durumudur. Belli başlı olgulara, gerçeklere göz attığımızda, tüm kanaatlerimizin kökeninde sanki tutkulu ve iradi doğamız¹² yatıyor gibi görünmektedir. Öte yandan diğer bazı olgulara baktığımızda akıl bir kere söyleyeceğini söyledi mi, tutkulu ve iradi doğamız bir şey yapamazmış gibi görünüyor. İlk olarak bu son söylenenleri ele alalım.

Fikirlerimizin irademizle değiştirilebileceğini iddia etmek ilk bakışta akla aykırı gibi görünmüyor mu? İrademiz, aklımıza gerçeği kavramada yardım edebilir veya engel olabilir mi? Sadece isteyerek Abraham Lincoln 'ün varlığının bir mit ve O'nun McClure dergisindeki tüm resimlerinin başkasına ait olduğuna inanabilir miyiz? İrademizin herhangi bir çabasıyla ya da doğru olması arzumuzun gücüyle, yatakta romatizmadan inlerken iyi olduğumuza inanabilir miyiz ya da cebimizdeki iki adet bir dolarlık banknotun toplamının yüz dolar olması gerektiğinden emin olabilir miyiz? Bunların herhangi birini dile getirebiliriz, fakat onlara inanmayı hiçbir şekilde başaramayız; bu güçten tamamıyla yoksunuz¹³. Hume'un dediği gibi, olgu durumları, inandığımız doğrulukların tamamının ana dokusunu

⁹ Zorunlu tercih ise kişinin tercih ile ilgili hükmü askıya almasının mümkün olmadığı tercih türüdür. Yani kişi inanma ve inanmama dışında üçüncü bir alternatif inançsal tutuma sahip değildir.

¹⁰Örneklendirmeden de anlaşılacağı üzere önemli tercih, kişiye eşsiz bir imkan sunar. Kişi tercihte bulunmaktan kaçındığı takdirde bu imkanı da reddetmiş olmaktadır.

¹¹ Önemsiz tercih sunulduğu kişi tarafından aleyhinde tercihte bulunulduğu takdirde kişinin eşsiz bir fırsattan mahrum kalmadığı, telafisi mümkün tercih türüdür.

¹² W. James, metin içerisinde "passional nature" ve "volitional nature" olmak üzere iki farklı kavram kullanır. İlki tutkusal doğa ikincisi de iradi doğa olarak Türkçe'ye çevrilmiştir.

¹³ Makalesine verdiği ismin de işaret ettiği gibi W. James, iradenin inançlar üzerinde etkisi olduğunu savunur. Yani epistemik öznenin inanç oluşturma pratiklerinde iradenin işlevi vardır. Ancak bu işlevsellik, verdiği örneklerden de anlaşıldığı üzere aklın aleyhine değildir. Daha açık bir ifade ile akıl hipotezin doğruluk değeri ile ilgili olumsuz bir hükme varmış ise irade, bu olumsuz hükmü olumluya dönüştürecek güçte değildir.

oluştururlar ve ideler arasındaki doğrudan veya dolaylı bağlantılar, onları fark edip edemediğimize bağlı olarak, bizim için ya ordadırlar ya da değildirler ve eğer orada değillerse, bize ait hiçbir eylem onların orada olmasını sağlayamaz.

Pascal'ın Düşünceler adlı kitabında literatürde Pascal Bahsi olarak bilinen ünlü bir metin yer alır. O, bu metinde doğruya olan ilgimizin, bir şans oyunundaki ödüle olan ilgimize benzerliğini delil göstermiş gibi bizi Hıristiyanlığı kabul etmeye zorlar. Serbest çeviriyle sözleri şöyledir: “Tanrı'nın varlığına ya inanmalı ya da inanmamalısınız- hangisini seçeceksiniz? İnsan akılı bunu söyleyemez. Yazı mı tura mı geldiğinin ortaya çıkacağı hesap gününe kadar şeylerin doğası ile sizin aranızda bir oyun devam etmektedir. Sahip olduğunuz her şeyi yazı ya da Tanrı'nın varlığı üzerine bahis koymanız durumunda, kazanacaklarınızı ve kaybedeceklerinizi tartın: bu durumda şayet kazanırsanız, ebedi mutluluğu kazanacaksınız; kaybederseniz, hiçbir şey kaybetmemiş olacaksınız. Şayet bu bahiste sonsuz sayıda olasılık olsaydı ve sadece biri Tanrı için olsaydı, yine de her şeyinizi Tanrı'ya yatırmalıydınız; zira bu prosedürle, elbette sınırlı bir kaybı riske etmiş oluyorsunuz. Fakat şayet sonsuz bir kazanç ihtimali varsa herhangi bir sınırlı kayıp makuldür; hatta belirli bir kayıp dahi makuldür. O halde gidin ve kutsal suyu alın. Kilise ayinlerinin söylediği gibi; inanç gelecek ve tereddütlerinizi giderecek. Neden yapmayasınız ki? En nihayetinde kaybedecek neyiniz var?

Dini inanç, kendisini böylesine oyun masası diliyle ifade ettiğinde, muhtemelen siz son kozunu oynamak üzere olduğunu hissedersiniz. Elbette ki Pascal'ın kutsal su ve ayinlere olan şahsi inancı bunun ötesinde başka kaynaklara sahipti ve bu ünlü metin diğerlerinin kanıtıdır, inanmayan kalbin katılığı karşısında silaha son umutsuz sarılıştır. Öyle hissederiz ki böylesi bir mekanik hesaplama sonrasında kutsal suya ve kilise ayinlerine dair isteyerek sahip olduğumuz inanç, inancın hakikatının manevi ruhundan yoksundur ve şayet Tanrı'nın yerinde olsaydık, böyle inananların sonsuz mükâfattan mahrumiyetlerinden muhtemelen memnuniyet duymamız gerekirdi. Açıktır ki kutsal su ve ayinlere inanmak için daha önceden mevcut olan bazı eğilimler olmadıkça, Pascal tarafından iradeye önerilen tercih, canlı bir tercih değildir. Şüphesiz ki hiçbir Türk, Yani Hiçbir Türk Pascal'ın bu sözlerini okuduktan sonra kutsal su ayinine katılmadı ve biz Protestanlara bile bunlar, Pascal mantığının bizi hareketsiz kılan kaçınılmaz imkânsızlıkları olarak görünür. Benzer şekilde Mehdi bize şunları söyleyebilir: “Ben Tanrı'nın nurundan yaratılan beklenen şahısım. Şayet beni kabul ederseniz, ebediyen mutlu olacaksınız; aksi takdirde güneş ışığından mahrum kalacaksınız.” Mantığı, Pascal'ın mantığı olacaktır; ancak bunu beyhude olarak üzerimizde kullanacaktır, çünkü bize önerdiği hipotez ölüdür. Bizde hiçbir düzeyde hipoteze dayalı eylem eğilimi oluşmaz.

Bu durumda kendi irademiz aracılığıyla inanmayı konuşmak bir açıdan tek kelimeyle aptalca görünür. Bir başka açıdan aptallıktan daha kötüdür; değersizdir. Biri doğa bilimlerinin eşsiz yapısına baktığında, nasıl

inşa edildiklerini; ahlaki açıdan birbirinden farklı olan binlerce insan yaşamının nasıl söz konusu bilimlerin temelini oluşturduğunu; sabır ve tehirin, tercihin ölüşünün harici olguların donuk kanunlarına başvurunun bu bilimlerin her taşını ve harcını biçimlendirdiğini; yine bu bilimlerin nasıl kendi muazzam asaletiyle kişiler üstü durduğunu gördüğünde, ona, gönüllü oluşturduğu duman halkalarından üfleyerek ses çıkarmaya çalışan ve şahsi rüyalarından çıkıp gelen şeylerle kararlarını alıyormuş gibi yapan her bir küçük duygucu (*sentimentalist*), sarhoş ve rezil olarak görünür. Bilimlerin kendine has sert yapısı içinde beslenenlerin ağızlarından bu tarz sübjektivizm kusmayı arzu ettiklerini düşünebilir miyiz? Bilim okulları içerisinde gelişen tüm sadakat sistemi, buna tolerans gösterilmesine kesinlikle karşıdır. Böylece, bilim hummasına yakalananların karşı uç noktaya geçmeleri gerektiği sadece doğal karşılanır ve bu kişiler bazen, dürüst ve doğrucu aklın, kabul edilemez ve acı olanı, kalpten geçenlere tercih etmesi gerektiğini yazabilirler.

Huxley “Tek tesellim şu düşüncede yatar ki gelecek nesiller ne kadar kötü olursa olsun, inanmak için sebepleri olmadıkça inanmanın gereksizliğine dair yalın kuralı benimsedikleri sürece ki bu onların yararına olacaktır, ölümsüzlüğün en aşağı derinliklerine ulaşamayacaklardır” diye haykırırken, Clough

“Bilmek ruhumu güçlendiriyor

Ki sen yok olursun, gerçek ise olmaz”

şarkısını söyler. Ve o haşarı/haylaz çocuk Clifford şöyle yazar: “İnananın şahsi mutluluğu ve tesellisi için sorgulanmamış ve kanıtlanmamış önermelere dayanan inanç kutsallığını yitirir.” Bu konuda onun takipçisi olmayı hak eden her bir kimse, her zaman değersiz bir objeye dayansın ve asla silinemeyecek bir şaibe taşısın diye inancının saflığını hasetli özenin fanatikliği ile koruyacaktır. “Eğer yetersiz delile dayanarak bir inanç benimsenmişse (inanç doğru bile olsa, Clifford’ın aynı sayfada açıkladığı gibi) mutluluk çalıntıdır. Günahtır çünkü insanlığa yönelik görevimize karşı da bir hırsızlıktır. Görev kendimizi, kısa sürede vücudumuza hükmedecek ve sonrasında şehrin geri kalanına yayılacak salgın hastalıktan korur gibi bu tür inançlardan korumaktır. Her zaman, her yerde ve herkes için yetersiz delile dayanarak bir şeye inanmak yanlıştır.”¹⁴

III.

Tüm bunlar, Clifford’ın dile getirdiği gibi ifade edildiğinde bile, insana kısmen sesteki aşırı dokunaklı gürültülerle birlikte sağlıklıymış gibi gelir. İnançlarımız konusunda özgür irade ve saf arzu araca sadece beşinci tekerlek olacak gibi görünüyor. Bunlar uçup gittikten sonra geriye kalanın düşünsel içgörü olduğunu varsayarsa ya da fikirlerimizi belirleyen saf akıl olduğunu varsayarsa, düpedüz gerçeğe ters düşecektir.

¹⁴ W. James, bu bölümde “bir şeye yetersiz delile dayanarak inanmak herkes için, her zaman ve her yerde yanlıştır” şeklindeki Clifford ilkesine atıfta bulunarak W. K. Clifford’ın katı delilci tutumunu eleştirmektedir.

İradi doğamızın başaramayacağı yegane şey, ölü bir hipotezi tekrardan canlı bir hipoteze dönüştürmektir. Ancak bizim için hipotezleri ölü yapan; çoğunlukla iradi doğamızın evvelki muhalif faaliyetidir. İradi doğa derken; inanç alışkanlıklarımızı oluşturabilecek kaçınmadığımız sadece kasıtlı istekleri kastetmiyorum; -sosyal sınıf ve gurubun baskısı, taklit ve tarafgirlik, önyargı ve tutku, umut ve korku gibi inancın tüm faktörlerini kastediyorum. Aslına bakılırsa kendimizi inanırken buluruz, nasıl ve niçin inandığımızı hemen hemen hiç bilmeyiz. Bay Balfour bizim için hipotezleri mümkün ya da imkansız, canlı ya da ölü kılan düşünsel iklimimizden kaynaklanan tüm bu etkilere “otorite” adını verir. Burada- bu odada bulunan hepimiz moleküllere ve enerjinin korunmasına, demokrasiye ve zaruri ilerlemeye, Protestan Hıristiyanlığa ve ölümsüz Monroe doktrini için mücadele etme vazifemize haklı sebepler olmaksızın inanırız. Bu meseleleri onlara inanmayanların sahip olabileceğinden muhtemelen daha fazlası olmadan hatta çok daha azıyla içsel açıklık olmaksızın idrak ederiz. Onun/ inanmayanın kalenderliği inanmamasının sonuçlarını gösteren bazı temellere muhtemelen sahiptir; ancak bizim için içgörü değil, kanaatlerin prestiji imanımızın uyumakta olan şarjörünü ilk ateşleyen şeydir. Şayet aklımız, safdilliliğimizin başkaları tarafından eleştirildiği durumlarda sayıp söyleyecek birkaç delil bulabilirse, her binimizden dokuz yüz doksan dokuzunda oldukça tatmin olur. İmanımız başkasının imanına göre imandır ve en büyük meselelerde çoğunlukla durum budur. Bizzat doğruya olan inancımız-örneğin gerçeğin var olduğuna ve zihnimizin ve doğrunun birbiri için yapılandırıldığına olan inancımız -sosyal sistemimizin bizi desteklediği arzusunun tutkulu tasdiki değil de nedir? Doğruya ulaşmak isteriz; deneylerimizin, araştırmalarımızın ve tartışmalarımızın bizi sürekli doğruluğa doğru daha iyi durumlara ulaştıracağına inanmak isteriz ve bu doğrultuda zihinsel yaşamımızda tartışarak çözmeye karar veririz. Ancak bir Phyrhoncu şüpheli, bize bütün bunları nasıl bildiğimizi sorsa mantığımız bir cevap bulabilir mi? Hayır! Kesinlikle bulamaz. Bu sadece iradi bir karar üzerine bir diğer iradi karardır. Biz, Phyrhoncu şüphelinin kendi adına dikkate almadığı bir güven ya da saniya dayanarak hayatla ilgilenmeye istekliyiz.

Kural olarak; ihtiyaç duymadığımız tüm teori ve gerçekleri reddederiz. Clifford’ın kozmik coşkusu¹⁵ Hıristiyanlığın hiçbir ihtiyacına cevap vermez. Huxley piskoposlarla alay eder çünkü O’nun hayat anlayışında papazlık sistemine ihtiyaç yoktur. Bunun aksine Newman Katolikliğe yönelir ve orada kalmak için iyi olan her türlü nedeni bulur çünkü O’na göre papazlık sistemi doğal bir ihtiyaç ve hazdır. Neden çok az bilim insanı telepati için sözde kanıtlara göz atar? Çünkü tanıdığım merhum ileri gelen biyologlardan birinin bir defasında bana söylediği gibi, bilim adamları böyle bir şeyin doğru olması durumunda, bunu önlemek ve gizlemek için birleşmek zorunda olduklarını düşünürler. Bu bilim adamlarının uğraşlarını onsuz devam

¹⁵ W. James, W. K. Clifford’ın “Cosmic Emotion” başlıklı makalesindeki makro kozmos ve mikro kozmos öğretisini eleştiren düşüncelerini kasteder.

ettiremeyecekleri doğanın türdeşliğini ve diğer tüm şeyleri mahvedecektir. Ancak bu adama, bir bilim adamı olarak telepatiyle neler yapabileceği gösterilirse, sadece delili test etmekle kalmayıp delili yeterli dahi bulacaktır. Mantıkçıların bize zorla kabul ettirdiği bu kural bile-tabii bu durumda iradi doğamızı yok sayanlara mantıkçı adını verebilirsem- profesyonel mantıkçı özellikleri dahilinde ihtiyaç duymadıkları tüm elemanları dışarıda bırakmak kendi doğal arzularından başka bir şeye dayanmaz.

Açıktır ki akli olmayan doğamız kabullerimizi etkiler. İnançtan önce gelen irade ve tutkulu temayüllerimiz ve inançtan sonra gelen diğerleri vardır ve sadece ikinciler makullük için çok geç kalırlar ve önceki duygusal temayüller kendi yönlerinde seyrettiğinde çok geç kalmazlar. Pascal'ın argümanı, bu durumda güçsüz olmak yerine sorunu çözen güçlü bir tartışma gibi görünmektedir ve kutsal su ve ayinlere ilişkin imanımızı tamamlamak için gerekli olan nihai vuruştur. Eşyanın düzeni açıkça basitlikten uzaktır ve saf sezgi ve mantık, ideal olarak ne yapabilirlerse yapsınlar, gerçekte inançlarımızı üreten yegane şeyler değildirlere.

IV.

Olayların bu karmaşık yapısının farkına vardıktan sonraki görevimiz şunu sorgulamaktır: Bunu patolojik ve tamamen kınanması gereken bir şey mi yoksa aksine zihnimizi oluşturan normal bir unsur gibi mi değerlendirmeliyiz? Savunduğum tez özetle şöyle ifade edilebilir: tabiatı gereği hakkında entelektüel zeminlerde karar verilemeyen hakiki bir tercihin¹⁶ söz konusu olduğu her durumda, duygusal doğamızın iki önermeden birini tercih etmesi sadece meşru değil aynı zamanda zorunludur; bu şartlar altında “tercihte bulunmayın ve sorunu tartışmaya açık bırakın” tutumu- tıpkı evet veya hayır şeklinde karar vermek- gibi bizatihi duygusal bir tercihtir ve evet veya hayır cevabı vermedeki risk soruyu açık bırakmanın riskiyle eşdeğerdir. Böylece soyut olarak ifade edilen bu tez, itimat ediyorum ki, daha sonra oldukça açık hale gelecektir. Ancak ilkin kendime biraz daha hazırlayıcı çalışmalara devam etme izni veriyorum.

Fark edilecektir ki bu tartışmanın amaçlarına uygun olarak dogmatik zemindeyiz; sistematik felsefi septikliği top yekün konunun dışında bırakan zemini kastediyorum. “Doğru vardır ve ona erişmek zihinlerimizin kaderidir” postulatı, septiğin böyle bir çabası olmamasına rağmen bizim kasten çözümüne ulaşmaya çalıştığımız şeydir. Onunla bu noktada kesinlikle ayrılıyoruz. Ancak “doğru vardır ve zihinlerimiz ona ulaşabilir” inancına iki şekilde sahip olunabilir. Doğruya inanmanın ampirist ve mutlakçı yöntemlerinden bahsedebiliriz. Bu meselede ampiristler doğruyu elde edebileceğimizi ancak onu ne zaman elde ettiğimizi yanılmadan bilemeyeceğimizi düşünürken, mutlakçılar sadece doğruya ulaşmakla kalmayıp aynı zamanda ona ne zaman ulaştığımızı da bilebileceğimizi söyler. Bilmek ve bildiğimizi kesin olarak bilmek birbirinden farklı

¹⁶ Hakiki tercih, en az iki hipotezden oluşan ve her iki hipotezin de canlılık, önemlilik ve zorunluluk özelliklerinin hepsine birden sahip olduğu tercih türüdür.

şeylerdir. Biri, ikincisi olmaksızın birincinin mümkün olduğuna inanabilir; bu nedenle ampiristler ve mutlakçılar felsefi terminolojideki anlamıyla septik olmasalar da yaşamlarında farklı derecelerde dogmatizm sergilerler.

Düşünce tarihine göz atacak olursak mutlakçı eğilimin felsefede yaygın iken, ampirist eğilimin bilimde büyük ölçüde hakim olduğunu görürüz. Aslında felsefelerin temin ettiği mutluluğun karakteri, temelde kesinlik elde eden her başarılı ekol ya da sistemin çoğunlukla kanaatlerine dayanır. “Diğer felsefeler fikirler toplamıdır; çoğunlukla yanlıştır; benim felsefem sonsuza kadar temel prensipleri sağlar.” Bunda kim, ismini hak eden her sistemin apaçık ilkesini/temel düşüncesini fark etmez ki? Bir sistemin tam anlamıyla sistem olabilmesi için kapalı bir sistem olması gereklidir; belki, şu ya da bu detayında değişikliğe gidilebilir fakat asli niteliklerinde asla!

Mükemmel açık seçik önermelere ulaşmayı arzulayanın daima takip etmesi gereken Skolastik Ortodoks yol, söz konusu mutlakçı kabulü objektif delil olarak isimlendirdiği bir doktrinle özenle işlemiştir. Sözelimi sizin huzurunuzdaki mevcut varlığımdan, ikinin üçten küçük olduğundan ya da tüm insanlar ölümlüyseniz o halde benim de ölümlü olduğumdan şüphe edemiyor olmam, bu düşüncelerin zihnimi karşı konulamaz bir şekilde aydınlatması sebebiyledir. Kesin önermelerin sahip olduğu bu objektif delilin nihai temeli zihnimizin bilinen şeylerle uyumudur. Bununla beraber gelen kesinlik, tasavvur edilen gerçeklik bakımından *gerçekliğin kesin kanaat oluşturma gücüne sahip olduğu*, özne bakımından ise nesne zihinsel olarak edinildiğinde geriye hiçbir şüphe ihtimali bırakmayan bir *zihin dinginliğini* içerir. Ve tüm bu işlem boyunca sadece *nesnenin kendi* ve *öznenin kendi* dışında hiçbir şey sürece müdahil değildir. Biz miskin modern düşünürler Latince konuşmaktan hoşlanmayız; aslında basmakalıp terimlerle konuşmaktan da hiç hoşlanmayız; ancak esasında eleştirmeksizin kendimizi kaptırdığımız her zaman, zihnimizin durumu buna çok benzerdir; siz objektif delile inanırsınız ve ben de. Bazı şeylerden emin olduğumuzu hissederiz; biliriz ve bildiğimizi biliriz. Zihin saatimizin akrep ve yelkovanı saat kadranını önüne kattığında ve meridyen saatinin üzerinde buluştuklarında, içimizde bize hareket veren bir tıkırtı; on ikiyi vuran bir şey vardır! Aramızdaki en büyük ampiristler sadece görünürde ampiristtirler; içgüdülerine bırakıldıklarında yanılmaz papalar gibi dogmatiktirler. Cliffordlar, bize yetersiz delile dayanarak Hıristiyan olmanın ne kadar günah olduğunu bildirdiklerinde, yetersizlik onların zihinlerindeki son şeydir, gerçekten. Onlara göre, delil kesinlikle yeterlidir Ancak öte yandan onlar kâinatın Hıristiyanlık dışı düzenine öylesine inanırlar ki hiçbir canlı tercih yoktur; Hıristiyanlık başlangıçtan itibaren ölü bir hipotezdir.

VI.

Ancak şu an hepimiz içgüdüsel olarak mutlakçı olduğumuza göre, nitelikli felsefe öğrencileri olarak mutlakçı olma hakikatine ilişkin ne yapmalıyız? Hakikati benimsemeli ve onaylamalı mıyız? Yoksa hakikati,

şayet yapabilirsek, kendimizi bağımsız kılabileceğimiz tabiatımızın zayıflığı olarak mı telakki etmeliyiz?

Samimiyetle inanyorum ki ikinci yol, mütefekkirler olarak takip edebileceğimiz tek yoldur. Objektif delil ve kesinlik şüphesiz oynamak için çok iyi ideallerdir ancak bu mehtaplı ve rüyada ziyaret edilen gezegenin neresinde bulunurlar? Bu nedenle insan bilgisiyle ilgili teorim el verdiğince, tam bir ampiristim. Elbette “tecrübe etmeye ve tecrübelerimiz üzerine düşünmeye devam etmeliyiz” şeklindeki pratik imana dayalı yaşarım, çünkü sadece böylece kanaatlerimiz daha doğru olur; ancak herhangi birini – hangisi olduğuna kesinlikle aldırış etmem- benimsemek için asla yeniden yorumlanamazlar ve düzeltilemezlermişçesine büyük oranda hatalı bir tutum sergilemem ve tüm felsefe tarihinin beni onaylayacağını düşünüyorum. Sadece tek kusursuz kesin doğru vardır ve bu doğru Phyrhroncu septiklerin gözden kaçırdıkları doğrudur; O da; bilinçlilik fenomeninin var olduğu doğrusudur. Aslında bu bilginin açık başlangıç noktasıdır; hakkında felsefe yapılan eşyaya mutlak giriştir. Çeşitli felsefeler, bu eşyanın gerçekten ne olduğunu ifade eden pek çok girişimden başka bir şey değildir. Ve kütüphanelerimize çekilirse hangi anlaşmazlığı keşfederiz? Kesin doğru cevap nerede bulunur? Soyut kıyas önermeleri ($2+2=4$ gibi) ve somut gerçeklik hakkında bize bir şey bildirmeyen önermeler haricinde ne gerçek dışı olarak nitelendirilmeyen ne de en azından başkalarınınca doğruluğu ciddi olarak sorgulanmış delilsel kesinliğe sahip önermeler bulabiliriz. Geometrinin aksiyomlarının, laf olsun diye değil ciddi olarak, (Zöllner ve Charles H.Hinton gibi) belirli çağdaşlarımızca ötesine geçilmesi ve Hegelcilerin tüm Aristoteles mantığını reddi konuyla ilgili çarpıcı örneklerdir.

Gerçekten doğru olana ilişkin somut bir ölçüt üzerinde şimdiye dek uzlaşmamıştır. Bazıları ölçütü; algı evresini hariç tutarak ya vahye ya ulusun fikir birliği ya kalbin güdüsü ya da soyun sistematik tecrübesine bağlar. Diğerleri bu algılama evresini kendi ölçütü kılar; örneğin "Descartes açık seçik fikirler ile Tanrı'nın varlığını garanti altına aldı, Reid “sağduyu”¹⁷ ile, Kant sentetik apriori önermesiyle. Zıddının kavranamazlığı, duyu ile doğrulanma imkanı bir şeyin başka bir şeyin kendisi olduğu fark edildiğindeki top yekün organik bütünlüğe veya kendi kendiyile ilişkiye sahip olması, zaman zaman kullanılan ölçütlerdir. Fazlasıyla yüceltilen objektif delil asla zaferle orada değildir; düşünce dünyamızın son derece zayıf ideallerini belirleyen yalnızca bir gaye ya da ideal sanıdır (*grenzbegriff*). Belli gerçekliklerin objektif delile sahip olduğunu iddia etmek adeta şunu söylemektir: onların doğru olduğunu düşündüğümüzde ve onlar doğru olduğunda deliller objektiftir, aksi halde değildir. Ancak birinin dayandığı delilin gerçek objektif delil türünden olduğuna dair kanaati, sübjektif kanılar yığınının bir yenisini eklemekten başka bir şey değildir. Objektif delil ve mutlak kesinlik ile ilgili bir dizi çelişik kanı neden ileri sürülmektedir! Alem

¹⁷ İskoç aydınlanmacısı Thomas Reid'e ait Ortak Duyuş Teorisine (*Common Sense Theory*) göre sağduyu doğuştan gelen ve herkesçe aynı biçimde duyulanı dile getiren ortak duyuştur.

baştan sona aklidir, -varlığı nihai kaba gerçekliktir; zati bir Tanrı vardır; zati Tanrı kavranılamaz, doğrudan bilinen zihin ötesi bir alem vardır; zihin sadece kendi idelerini bilebilir; ahlaki zorunluluk vardır; zorunluluk sadece arzuların sonucudur; her şeyde daimi manevi bir ilke vardır; sadece değişen zihin durumları vardır; sonsuz nedenler zinciri vardır; mutlak ilk neden vardır; sonsuzluk ihtiyacı, özgürlük, gaye, gayesizlik, ilk Bir; asli çokluk, evrensel süreklilik, eşyada asli süreksizlik, sonsuzluk, sonluluk. Bu var, şu var; komşusu onu mutlak yanlış sanırken birinin mutlak doğru olarak düşünmediği hiçbir şey yoktur aslında ve onların arasındaki bir mutlakçı olmayan her zaman problemlerin gerekli olabileceğini ve aklın, doğrudan kavrayışında olan gerçekle bile, doğru ya da yanlışlığını bilmek için mutlak işaretleri olamayabileceğini önemser görünür. Aslında biri, objektif kesinlik ilkesinin hayata en çarpıcı uygulamasının Engizisyon kutsal ofisinin insafli işçileri olduğunu hatırladığında, ilkeye saygıyla kulak vermeyi fazla cazip bulmaz.

Ancak farkına varın ki ampiristler olarak bizler, objektif kesinlik ilkesinden vazgeçmek suretiyle, bizzat doğruluk umudundan ya da araştırmasından vazgeçmiyoruz. Hala inancımızı onun varlığına iliştiririz ve hala inanırız ki tecrübelerimizi biriktirmeyi ve düşünmeyi sistematik olarak sürdürerek doğruluğa doğru daha iyi bir konum elde ederiz. Skolastiklerle aramızdaki büyük fark yöneliş tarzımızda yatar. Onun sisteminin gücü ilkelerinde, kaynağında, düşüncesinin başlangıç noktasında yatar; bizim için ise güç neticede, nihai sonuçtadır; nereden geldiği değil, neyle sonuçlandığına karar verilmelidir. Bir ampirist için hipotezin hangi kaynaktan geldiği önemli değildir; hipotezi haklı gerekçelerle ya da yanlış gerekçelerle edinmiş olabilir; tutku fısıldamış olabilir ya da tesadüf önermiş olabilir; ancak şayet düşüncenin tüm yönelimi onu tasdik ediyorsa, bu ampiristin doğru ile kastettiği şeydir.

VII

Küçük ama önemli bir nokta daha ve sonrasında konuya girişimiz tamamlanacak. Kanı meselesinde görevimize göz atmanın iki yolu vardır; bunlar tamamen farklı yollardır ve ne var ki bilgi teorisi farklılıklarına şimdiye dek çok az ilgi duyulduğu görülen yollardır. Doğruyu bilmeliyiz ve hatadan kaçınmalıyız; bunlar bilenler olarak ilk ve büyük emirlerimiz ancak onlar özdeş buyruklar ifade etmenin iki yolu değildir; iki bağımsız ilkedirler. Doğru A'ya inandığımızda, aslında B'nin yanlışlığına inanmanın arızı sonucundan kaçınmamıza rağmen, sadece B'ye inanmamakla, zorunlu olarak A'ya inanmak hemen hemen hiç söz konusu değildir. B'den kaçınırken aynen B kadar kötü olan C ya da D gibi diğer yanlışlara inanma hatasına düşebiliriz ya da hiçbir şeye hatta A'ya bile inanmayarak B'den kaçınabiliriz.

“Doğruya inan!” “Yanlıştan kaçın!”¹⁸ Bunlar anladığımız üzere maddi/içerik olarak farklı iki ilkedir ve aralarında tercih yapmak suretiyle tüm zihni yaşantımızı farklı renklere boyayarak sonuçlandırabiliriz. Doğrunun peşinde koşmayı yüce, yanlıştan kaçınmayı ikincil olarak değerlendirebiliriz ya da diğer taraftan yanlıştan kaçınmayı daha zorunlu kabul eder ve doğruya yol veririz. Clifford’dan alıntı yaptığım öğretici metninde o, bizi ikinci durum için yüreklendirir. Bize yetersiz delile dayanarak zihnimizi kapatarak yalanlara inanmanın korkunç riskine maruz kalmaktansa, hiçbir şeye inanmamamızı, zihnimizi sonsuza dek şüphe içinde bırakmamızı söyler.¹⁹ Diğer taraftan siz doğru bilginin kutsallığıyla karşılaştırıldığında hata yapma riskinin çok küçük bir mesele olduğunu düşünebilirsiniz ve doğruyu tahmin etme şansını ilelebet ertelemektense araştırmanızda defalarca yanılmaya hazır olabilirsiniz. Ben, şahsen Clifford’a katılmayı imkansız buluyorum.²⁰

Unutmamalıyız ki doğru veya yanlış hakkındaki görevimiz ile ilgili bu duygular, her durumda sadece duygusal hayatımızın yalın ifadeleridir.²¹ Biyolojik olarak ele alındığında, zihinlerimiz doğru kadar yanlışlığı da üretmeye hazırdır ve “yalana inanmaktansa ebediyen inançsız kalmak daha iyidir” diyen biri, baskın olan şahsi aldanmışlık korkusunu açıkça sergiler. O, korku ve arzularının çoğuna eleştirel bakabilir ancak bu korkuya körü körüne boyun eğer. O, hiç kimsenin korkusunun bağlayıcı gücünü sorgulamasını tasavvur edemez. Kendi açımdan, ben de aldanmış olma korkusuna sahibim ancak inanırım ki bu dünyada bir insana aldanmışlıktan daha kötü şeyler de olabilir; bu sebeple Clifford’ın uyarısı, kulağıma tamamen fantastik bir tını gibi gelir; tıpkı askerlerine basit bir yara almaktansa ebediyen savaştan kaçınmanın daha iyi olduğunu bildiren bir general gibidir. Bu durumda ne düşmanlara ne de tabiata karşı zaferler kazanılır. Muhakkak ki hatalarımız böylesine kötü ciddi şeyler değildir. Tüm ihtiyatımıza rağmen hatalardan kaynaklandığına emin olduğumuz bu dünyada kalbin aydınlanması, hatalar açısından bu aşırı tedirginlikten daha sağlıklı görünmektedir. Her halükarda bu, ampirist filozof için en uygun şey gibi görünmektedir.

VIII

Ve şimdi bütün bu girişten sonra, sorumuzla devam edelim. Tekrar ediyorum, demiştim ki aslında kanaatlerimizi etkileyen tutkusal doğamızdır

¹⁸ Epistemik açıdan belirsiz önermelerde öznenin hatadan kaçınmak ve hata riskini göze almak olmak üzere iki alternatifi vardır.

¹⁹ Clifford ilkesi epistemik özneye “yetersiz delile dayanarak inanmama” ödevini yükler. Yani katı delilci olarak W. K. Clifford epistemik açıdan belirsiz önermelerde “hatadan kaçınma”nın öznenin öncelikli epistemik amacı olması gerektiğini savunur.

²⁰ W. James ise epistemik açıdan belirsiz önermelerde “hataya düşme riskini üstlenerek doğruya/hayati iyiye ulaşma imkanı”nın öznenin öncelikli epistemik amacı olması gerektiğini savunur.

²¹ W. James’e göre önerme epistemik açıdan belirsiz ya da denk olduğunda inanmak, inanmamak ve hükmü askıya almak inançsal tutumlarının her biri tutkusal doğaya dayanan tercihlerdir ve doğruya ulaşma imkanı açısından aynı riski taşırlar.

ve kanaatlerimiz arasında bazı tercihler vardır ki bu etki tercihimizde hem kaçınılmaz hem de meşru belirleyici olarak kabul edilmelidir.

Dinleyicilerim olarak bazılarınızın tehlikenin kokusunu almaya başlamanızdan ve meseleye samimiyetsizce kulak vermenizden endişe duyuyorum. Aslında sizin zorunluluğunu kabul etmek zorunda kaldığınız tutkunun ilk iki basamağı: aldanmışlıktan kaçınmak amacıyla düşünmek zorundayız ve gerçeği elde etmek için düşünmeliyiz- ancak o ideal amaçlara giden yolda sizin de muhtemelen dikkate alacağınız gibi –şu andan itibaren başka hiçbir tutkusal adım atılmamalıdır.

Elbette ki olgular izin verdiği kadarıyla ben de hemfikirim. Doğruyu elde etme ve kaybetme arasındaki tercih, önemli olmadığında, doğruyu elde etme ihtimalini gözden çıkarabiliriz ve objektif delil ortaya çıkana dek karar vermeyerek yanlışlığa inanma olasılığından ne olursa olsun kendimizi koruyabiliriz. Bilimsel sorgulamalarda durum hemen hemen her zaman budur ve hatta genel olarak çok nadiren insan öylesine acil bir iş yapmak zorunda olur ki yanlış karar vermesi, hiç karar vermemesinden evla olsun. Gerçekten de hukuk mahkemeleri, o an için erişilebilir en iyi delile göre karar vermek durumundadır çünkü hakimin görevi kesin karara ulaşmanın yanı sıra hukuku uygulamaktır ve (bilge bir hakimin bir defasında bana söylediği gibi) az sayıda dava üzerinde zaman harcamaya değerdir; önemli olan kabul edilebilir herhangi bir esasa göre karar vermek ve kenara çekilmektir. Ancak doğrunun objektif doğası ile ilgili tutumlarımızda, biz açıkça doğrunun inşacıları değil kaydedicileriyiz ve tez elden karar vermenin ve bir sonraki meseleye devam etmenin salt hatırı için verilecek kararlar tamamıyla uygunsuz olacaktır.

Genellikle fiziki dünyaya ilişkin olgular bizden oldukça bağımsızdır ve olgunlaşmamış bir teoriye inanarak aldanmış olma riski ile karşılaşma zorunda kalmak konusunda neredeyse hiç aceleye gerek yoktur. Buradaki sorular daima önemsiz tercihlerdir, hipotezler nadiren canlıdır (biz alan dışındakiler için her halükarda cansızdırlar), doğruya ya da yanlışla inanma arasındaki seçim nadiren zorunludur. Bu nedenle; hatalardan kaçınacak, dengeli şüpheli tavır kesinlikle akıllıca bir tavidir. X-ray ışınları teorisini bilmemiz ya da bilmememiz, zihin içeriklerine inanmamız ya da inanmamamız yahut da bilinç durumlarının nedenleri hakkında bir kanaate sahip olmamız bizim açımızdan ne fark oluşturur? Hiçbir fark oluşturmaz. Bu türden seçimler, bizim için zorunlu değildir. Her durumda bu türden tercihlerde bulunmamak ancak yine de tarafsız bir gözle leh ve aleyhteki sebepleri sorgulamayı sürdürmek daha iyidir.²²

Tabii ki burada salt sorgulamada bulunan zihinden bahsediyorum. Araştırmanın amaçları açısından böylesi bir ilgisizlik çok da tavsiye edilen bir şey değildir ve şayet kendi inançlarını doğrulamak için bireylerin aşırı istekleri dışarıda tutulursa, bilim mevcut halinden çok daha az gelişmiş

²² W. James'e göre bilimsel inançlar, hakiki tercih değildirler. Epistemik açıdan belirsiz bilimsel önermelerde, tercihler zorunlu olmadığından, yeterli delil ortaya çıkıncaya kadar hatadan kaçınarak önerme ile ilgili hükümü askıya almak daima rasyonel inançsal bir tutumdur.

olacaktır. Sözelimi Spencer ve Weismann'ın şu an sergiledikleri bilgelik örneğine bakalım. Diğer taraftan şayet araştırmada mutlak bir beceriksizlik istiyorsanız, araştırmacının her türlü sonuçlarına ne olursa olsun ilgi göstermeyen bir kişiyi ele almalısınız; o tescilli yeteneksiz ve gerçek bir budaladır. En faydalı araştırmacı, en duyarlı gözlemci olması itibariyle, meselenin bir tarafına ilişkin yoğun ilgisi, aldanmamak için; eşit derecede yoğun tedirginliği aracılığıyla daima dengede olan kişidir. Bilim bu tedirginliği daimi bir yöntem-sözde doğrulama yöntemi olarak tertip etti ve bu yöntemle o kadar derinden bir aşk besledi ki doğruyla zerre kadar ilgilenmediği dahi söylenebilir. Onu ilgilendiren yegane doğru, yöntemsel olarak doğrulanan doğrudur. Doğruların doğrusu sadece doğrulayıcı yöntemde ortaya çıkabilir ve bilim ona dokunulmasını reddedecektir. Bilimin, Clifford ile tekrar ettiği, böylesi bir doğru; bilimin insanlığa karşı görevine ters düşerek elinden çalınmış olacaktır. Ne var ki insanoğlunun arzuları teorik ilkelerden daha güçlüdür. Pascal'ın dediği gibi “kalbin, aklın anlamadığı nedenleri vardır” ve yine de her şeye ilgisiz olsa da oyunun açık kuralları, hakem, soyut zihin; birtakım kendi gözde canlı hipotezlerine genellikle ilgi duyan, hükme bağlamak için materyallerini tedarik eden somut oyuncular olabilir. Bununla birlikte kabul edelim ki, zorunlu bir tercih söz konusu olmadığı her durumda, gözde hipotezleri olmaksızın bizi aldanmaktan koruyan tarafsız sorgulayan akıl, her halükarda idealimiz olmalıdır.

Bir sonraki soru: spekülatif sorularda, zorunlu tercih söz konusu mudur? Ve bizler (aldanmaktan kaçınmak kadar doğruyu elde etmeye istekli insanlar olarak) zorlayıcı delil ortaya çıkıncaya kadar cezadan muaf olarak beklemeyi sürdürebilir miyiz? Bu, doğrunun ihtiyaçlarımıza ve gücümüze göre hoşça ayarlanmış olması gerektiğine ilişkin apriori bir imkansızlık gibi gözükmektedir. Tabiatın büyük pansiyonunda, kekler, tereyağlar ve şerbet nadiren böylesine pürüzsüz şekilde ortaya çıkar ve ve tabakları öylesine temiz bırakırlar. Aslında bunu yaparlarsa, onlara bilimsel kuşku ile bakmalıyız.

IX.

Ahlaki problemler, çözümleri için akla uygun kanıtlar beklenilemeyecek sorunlar olarak doğrudan ortaya çıkarlar.²³ Ahlaki bir problem akla uygun olarak ortaya çıkana ilişkin değil, iyi olana ve iyi olacak olana ilişkin sorudur. Bilim bize var olanın bilgisini sunabilir ancak hem var olanın hem de var olmayanın değerini karşılaştırmak için bilimi değil, Pascal'ın kalbimiz dediği şeyi dikkate almalıyız. “Gerçeğe dair sonsuz araştırma ve yanlış inancı düzeltme insan için en yüce iyilerdir” şartını ileri sürdüğünde, bilim kendi kalbini dikkate alır. Söz konusu önerme sorgulandığında bilim ya sadece önermeyi anlaşılabilir bir tarzda tekrar edebilir ya da bu tür araştırmaların ve düzeltmelerin insan kalbinin de beyan ettiği her türden iyiyi insana sunduğunu göstererek ispat edebilir. Ahlaki

²³ W. James'e göre ahlak önermeleri hakiki tercihlerdir; canlı, önemli ve zorunludurlar.

inançlara sahip olma ya da olmama sorusuna, irademiz karar verir. Acaba ahlaki tercihlerimiz doğru mudur yanlış mı? Yoksa onlar kendilikleri içinde birbirinden farkı olmayan sadece bize şeyleri iyi ve kötü diye gösteren tuhaf biyolojik fenomenler midir? Saf aklınız nasıl karar verebilir? Kalbiniz ahlaki gerçekliği olan bir dünya istemezse, aklınız sizi aksine kesinlikle asla inandırmayacaktır.²⁴ Aslında şeytani kuşkucular, beynin içgüdüsel oyunlarını katı idealizmden çok daha iyi tatmin edecektir. Bazı insanlar (öğrencilik dönemlerinde dahi) o kadar serin kalpli bir mizaca sahiptirler ki ahlaki hipotezler hayatlarında hiçbir tesire asla sahip olmaz ve onların mağrur huzurunda, heyecanlı genç ahlakçı kendisini daima tuhaf huzurlu bir hasta gibi hisseder. Onlar açısından ahlakçıda bilgiçliğin zuhuru, saflık ve ahmaklıktır. Yine de kendini iyi ifade edemeyen kalbinde ahlakçı, yanılmadığı (gerçeğine) ve (Emerson'ın da söylediği gibi) onların/ahlak karşıtlarının tüm kavrayış ve akli üstünlüğünün tilkinin kurnazlığından daha iyi bir şey olmadığı bir krallık olduğu fikrine tutunur. Ahlaki şüphecilik, entelektüel şüpheciliğe daha fazla ne çürütülebilir ne de mantıkla ispatlanabilir. Doğrunun (hangi türden olursa olsun) var olduğuna tutunduğumuzda, tüm içtenliğimizle tutunuruz ve sonuçlarına bakarak ayakta kalmaya ya da düşmeye karar veririz. Septik, tüm varlığıyla şüpheli tavrı benimser ancak hangimizin daha makul olduğunu sadece Tanrı bilir.

Artık iyiye dair bu detaylı sorulardan insani ilişkilerle, bir insan ile diğer insan arasındaki zihin durumları ile alakalı sorulara dönelim.²⁵ Sözgelimi “beni seviyor musun, sevmiyor musun?” Sevip sevmediğin; seninle kısmen tanışık olup olmadığın, beni sevmen gerektiğini farz etmeye istekli olup olmadığın ve sana güven ve ümit gösterip göstermediğin türünden sayısız duruma bağlıdır. Senin sevginin varlığına olan evvelki inancım, bu gibi durumlarda sevginin ortaya çıkışını sağlayan şeydir. Ancak şayet ben ilgisiz durur ve mutlakçının belirttiği gibi sen uygun bir şey yapıncaya ve objektif delil elde edinceye dek bir adım dahi kıpırdamayı reddedersem senin sevgin bire on veriyorum ki asla oluşmaz. Kaç kadının kalbi, bazı adamların kendilerini sevmeleri gerektiğine ilişkin mutlak umutlu ısrarları tarafından yenilgiye uğratılır! O erkek, kadınların kendisini sevmeyeceği hipotezine rıza göstermeyecektir. Burada belirli bir doğru türüne olan arzu, o özel doğrunun mevcudiyetine yol açar ve dolayısıyla bu başka türden sayısız durumlarda da böyledir.²⁶ Hayatında canlı hipotezlerin rol oynadığı görülen, onları önemseyen, onlar ortaya çıkmadan önce hatırları

²⁴ Bilimsel önermelerin doğruluk değerlerini belirlemede yegane kriter akıldır. Ancak ahlak önermelerinin yegane belirleyicisi akıl değildir; W. James'e göre bu önermelerde irade, akıldan daha öncelikli ve belirleyici işleve sahiptir.

²⁵ W. James'e göre hakiki tercihlerin ikinci grubu, sosyal ilişkilerle ilgili önermelerden oluşur. Bu önermeler de epistemik açıdan belirsiz olduklarından önerme ile ilgili inançsal tutumlar-önermeyi tasdik etme ve reddetme-iradi karar gerektirir.

²⁶ W. James, sosyal ilişkilerle ilgili inançların sahip olduğu delişel boşluğun, tercihte bulunacak olan öznenin arzusu tarafından tamamlanmasının rasyonel olduğunu savunur. Aslında O, bu tür ilişkilerle ilgili önermelerin olumlu öncül ya da üst inançlar gerektirdiğini vurgular. Yani X kişisi, “Y beni seviyor” öncül/üst inancına sahip olmadıkça X ve Y arasında sevgiye dayalı bir ilişkinin oluşması pek de mümkün görünmemektedir.

için diğer şeyleri feda eden ve onlar için daha işin başında riskler alan adam değil de kim terfileri ve nimetleri hak eder? Onun inancı bir tür talep gibi üzerinde onu aşan güçlerle eylemde bulunur ve kendi doğrulamasını oluşturur.

Küçük ya da büyük herhangi bir sosyal kurum, diğer üyelerinin de eş zamanlı olarak kendi rollerini üstleneceğine olan güven ile her bir üyenin kendi görevlerine başladığı yapıdır. Pek çok bağımsız kişinin işbirliği ile arzulanan bir sonuca her ulaşıldığında, hakikat olarak bu sonucun mevcudiyeti, doğrudan birbirlerine olan birincil inançların salt sonucudur. Hükümet, ordu, ticari sistem, gemi, üniversite, atletizm takımı; hepsi onsuz hiçbir şeyin başarılamayacağı hatta hiçbir işe girişilemeyeceği bu durum üzere var olurlar. Bir tren dolusu yolcu (bireysel olarak cesur olsalar bile) birkaç soyguncu tarafından yağmalanacaklardır; her bir yolcu, bir direniş hareketinde bulunursa, diğer yolcuların kendisini desteklemesinden önce vurulacağından endişe duyarken, sırf bu nedenle soyguncular, bir diğerine bel bağlar. Araç dolusu insanın bizimle birlikte hep birden ayağa kalkacağına inanırsak, her birimiz teker teker ayağa kalkarız ve asla tren soygunu girişiminde bile bulunulmaz. O halde öyle durumlar vardır ki gerçeğin ortaya çıkışına dair öncül inanç olmadıkça hakikat hiçbir zaman ortaya çıkmaz. Ve bir hakikate olan inancın o hakikatin yaratılmasında rol oynadığı bir yerde, inancın bilimsel kanıtın önünde gitmesinin düşünen bir varlığın düşebileceği ‘en aşağı türden ahlaksızlık’ olduğunu öne sürmek çılgın bir mantıktır. Gelin görün ki bilimsel mutlakçılar tam da bu mantıkla hayatlarımızı güya düzenlediklerini sanıyorlar. Gerçi bu mantık, bilimsel mutlakçıların hayatlarımızı düzenlemek için varsaydığı mantıktır.

X

Bu durumda şahsi eylemlerimize bağlı doğrularda, arzu temelli inanç kesinlikle meşru ve muhtemelen zorunludur.

Fakat şimdi iddia edilecektir ki tüm bunlar çocukça insanlık durumlarıdır ve dini inanç (*religious faith*) soruları gibi büyük evrensel meselelerle hiçbir ilgisi yoktur. O halde bu konuya geçelim. Dinler arazlarında o kadar çok farklılık gösterir ki dini sorular tartışılırken, dini çok genel ve şümüllü ele almalıyız. Dini hipotezle neyi kastediyoruz? Bilim nesnelerin mevcut durumunu bildirir; ahlak bazı şeylerin diğerlerinden daha iyi olduğunu söyler ve din temelde iki şey söyler. İlk olarak en iyinin, daha ebedi olduğunu söyler, örtüşen şeylerin, deyim yerindeyse evrende en son taşı fırlatan şeylerin en iyi olduğunu ve nihai cümleyi söyler: “mükemmeliyet bakidir.” Charles Secretan’ın bu ifadesi dinin bu ilk tasdikinin, bir tasdik ki bilimsel olarak hiçbir surette ispatlanamaz, iyi bir yöntemi gibi görünmektedir.

Dinin ikinci tasdiki şudur; şimdi bile dinin ilk tasdikinin doğruluğuna inandığımız zaman durumumuz daha iyiye gider.

Şimdi dini hipotezin her iki bölümünün de doğru olması halinde, oluşan durumun mantıki unsurlarını tetkik edelim. (Tabii ki başlangıçta o

ihtimali kabul etmeliyiz. Şayet problemi tartışacaksa canlı bir tercih içermek zorundadır. Herhangi biriniz için din canlı bir hipotez olamayacak ise, bu takdirde daha fazla ilerlemeye lüzum yoktur. Sadece geriye kalanlarla konuşayım.) Devam edecek olursak, gördük ki; öncelikle din kendisini önemli bir tercih olarak sunar. Yani dine göre, inanarak daha şimdiden (yani bu dünyadayken bile) belli bir hayati iyiliği kazanırız veya inanmayarak kaybederiz. İkinci olarak, din iyiyi ortaya çıkaran zorunlu bir tercihtir. Septikliğimizi koruyarak ve daha fazla ışık için bekleyerek sorundan kaçamayız çünkü din yanlış ise, hatadan bu yolla kaçınabilmemize rağmen, kesin olarak inanmamayı seçersek ve din doğru ise, iyiyi kaybederiz. Bu, bir adamın belirli bir kadına evlenme teklif edip etmemekte sonsuza dek tereddüt etmesine benzer çünkü adam kadınla evlendikten sonra bir melek çıkıp çıkmayacağından tam olarak emin değildir. Yani sonsuza dek kararsız kalan adam sanki başkasıyla evlenmiş gibi o melek-kadın ihtimalinden aynı kesinlikte mahrum kalmış değil midir? O halde septisizm tercihten kaçınmak değil; kimi belirli türden risklerin tercihidir. Hata ihtimalini göze almaktansa, doğruyu kaybetmeyi göze almak daha iyidir; bu tam olarak inanç vetocunuzun tutumudur. İnanan kadar bilfiil bahis oynamaktadır; dini hipotez aleyhinde kendi alanını savunmaktadır; tıpkı inananın septiğin alanı aleyhinde dini hipotezi savunması gibi. Bize din için yeterli delil bulununcaya kadar septisizmi bir görev gibi vaaz etmek, dini hipotez var olduğunda, dini hipotezin doğru olabileceği ümidine kapılmaktansa, yanlış olabileceği korkusuna teslim olmak daha iyi ve akıllıcadır söylemine eşittir. Bu, tüm arzulara karşı olan akıl değildir; herhangi bir arzuyla kendi yasalarını koyan akıldır. Ve hakikaten bu tutkunun, üstün bilgeliğinin teminatı nedir? Hile için hile; ümit aracılığıyla aldatmanın, korku aracılığıyla aldatmadan çok daha kötü olduğunun ne gibi kanıtları vardır? Bilhassa ben hiçbir kanıt göremiyorum ve koyduğum bahsin bana kendi risk türümü seçme hakkını verecek kadar önemli olduğu durumlarda, bilim insanının kendi türünden bir seçimi örnek alma emrine itaat etmeyi ancak reddederim. Şayet din doğru olursa ve din için delil yine de yetersizse, sizin yangın söndürücünüzü (bu meselede etkisi olduğunu sezinlediğim) kendi doğam üzerine koyarak, kazanan tarafta olmaya ilişkin hayattaki yegane ihtimalimden—ki o ihtimal elbette dünyayı dini olarak ele almaya ilişkin duygusal ihtiyacımın isabetli ve doğru olmasına ilişkin arzuma dayanır—mahrum kalmayı temenni etmem.

Tüm bunlar, dinin belki de gerçekten isabetli ve doğru olabilirliği ihtimaline ve sorunu tartışan bizler için bile, dinin canlı bir hipotez olduğunun doğruluğu varsayımına dayanır. Şu anda birçoğumuz için din hala bir bakıma mevcut inancımızı mantıksızca olsa da veto eden çok uzak bir yol halini alır. Evrenin daha mükemmel ve daha sonsuz veçhesi, dinlerimizde şahsi formlara sahip olarak temsil edilir. Şayet dindarsak, evren bizim için artık sadece O değil, ancak Sen'dir ve kişiler arasında mümkün olan herhangi bir ilişki burada da mümkündür. Sözgelimi bir yönüyle kainatın pasif cüzleri iken diğer bir yönüyle adeta kendi hesabımız üzerinde

aktif küçük merkezlermişizcesine ilginç bir özerklik sergileriz. Ayrıca biz, sanki dinin bize çekici gelmesinin, bizzat bizim aktif iyi isteğimiz tarafından meydana getirildiğini hissederiz ve yine biz hipotezi yarı yolda karşılamadıkça delil bizden sonsuza dek gizlenecekmiş gibi de hissederiz. Önemsiz bir örneği ele alacak olursak; beyefendiler topluluğunda hiçbir ilerleme kaydetmemiş, her imtiyaz için teminat talep eden ve hiç kimsenin sözüne kanıtsız inanmayan bir kimsenin daha güven verici bir ruhun kazanacağı tüm sosyal ödüllerden kendisini mahrum etmesi gibi, böylelikle burada, öfkeyle konuşan bir mantıklilikle kendisini susturan ve kendi kabulünü tanrılara zaruri gibi kabul ettirmeye çalışan ya da onu hiçbir zaman elde edemeyen biri; kendisini tanrılarının tanışıklığı imkanından mahrum bırakacaktır. Tanrılarının varlığına ısrarla inanarak (hem mantığımız hem de hayatımız için aksinin kolay olmamasına rağmen) evrene yapabileceğimiz en derin hizmeti yapmakta olduğumuz tarzındaki sebebini bilmediğimiz bizim için zorunlu olan bu duygu, dini hipotezin canlı mahiyetinin bir parçası gibi görünmektedir. Bu da dahil olmak üzere hipotez bütün parçaları ile birlikte doğru ise, istekli ilerlemeler kaydetmemizde vetosuyla saf entelektüalizm (katı akılcılık) saçmalık olacaktır; ve kalbimizin kısmi katılımı mantuki olarak gerekli olacaktır. Bu yüzden ben, bilhassa doğruyu aramakta agnostik kuralları kabul etmeyi kendi yöntemim olarak göremem ya da iradi mahiyetimi oyun dışında tutmaya istekle rıza gösteremem. Bu açık sebepten dolayı- ki eğer o türden doğrular gerçekten oradaysa, belirli türden doğruları elde etmekten beni mutlak olarak alıkoyacak bir düşünme kuralı akla aykırı bir kural olacağından –bunu yapamam. Bana göre, ne türden doğruyla ilgili olursa olsun, bu, buradaki durumu izah eden formal mantığın uzun ve kısa halidir.

İtiraf ediyorum ki bu mantıktan nasıl kaçınılabileceğini anlamıyorum. Ama hazin tecrübem beni korkutuyor ki irademizi teşvik edecek kadar canlı herhangi bir hipoteze riski dahilinde inanma hakkımız olduğunu soyut olarak benimle birlikte söylemekten bir kısmınız hala radikal bir tarzda kaçınılabilirsiniz. Şayet böyle ise, zannediyorum ki bunun nedeni, soyut mantık bakış açısından tamamıyla uzaklaşmanız ve sizin için ölü olan bazı dini hipotezleri (belki de farkında olmayarak) hesaba katmanızdır. İstedigine inanma özgürlüğünü, bazı imtiyazlı boş inançlara uygulamaktasınız ve aklınızdan geçirdiğiniz inanç, okul çocuğu tarafından “inanç doğru olmadığını bildiğiniz şeye inanmaktır” şeklinde tanımlanan inançtır. Bunun bir yanılgı olduğunu sadece tekrarlayabilirim. Somut olarak inanma özgürlüğü; sadece bireysel aklın, bizatihi karara varamadığı canlı tercihleri kapsayabilir ve canlı tercihler, kendilerini nazarı dikkate alan için asla saçmalık gibi görünmez. Kendisini somut insana gerçekten sunan dini soruya göz attığımda ve içerdiği hem teorik hem de pratik ihtimaller üzerine düşündüğümde; “kalbimize, içgüdülerimize ve cesaretimize tıkaç koymalı ve bu süre zarfında elbette ki din doğru değilmiş gibi kıyamete kadar ya da aklımızın ve duygularımızın işbirliği ile yeterli delili elde edebileceği vakte kadar beklemeliyiz” emri - ifade etmeliyim ki, bana şimdiye kadar felsefi

mağarada üretilmiş en tuhaf put gibi görünür. Şayet biz skolastik mutlakçılar olsaydık, daha fazla bahanemiz olabilirdi. Objektif kesinlikleri ile yanılmaz bir zihne sahip isek, sadece ona güvenmemekle ve özgür bırakan kelimesini beklememekle böylesine mükemmel bir bilgi organına karşı kendimizi sadakatsiz hissedebiliriz. Ancak ampirist isek, inanıyorsak ki içimizdeki hiçbir zil gerçeğin kavrayışımız dahilinde olduğunu kesin olarak bilmemiz için çalmaz, o halde, zili bekleme görevimizin kutsallığını vaaz etmek oldukça atıl bir tuhaflık gibi görünür. Aslında istersek bekleyebiliriz – umarım bunu reddettiğimi düşünmüyorsunuzdur- ancak bekleyeceksek inandığımızdaki kadar risk alırız. Her iki durumda da hayatımızı riske atarız. Hiçbirimiz ne diğerine vetolar neşretmeliyiz ne de suistimal sözleri sarf etmeliyiz. Aksine birbirimizin zihinsel özgürlüğüne ihtiyatla ve içtenlikle saygı göstermeliyiz; işte o zaman entelektüeller cumhuriyetini tesis edebiliriz; işte o zaman dış toleransımızın onsuz ruhsuz olduğu ve ampirizmin zaferi olan iç tolerans ruhuna sahip oluruz; işte o zaman pratik şeylerin yanı sıra spekülâtif şeylerde de yaşarız ve yaşatırız.

Fitz James Stephen'ı referans vererek başladım; izin verirseniz O'ndan bir alıntı ile bitireyim: “Kendin hakkında ne düşünüyorsun? Dünyaya dair ne düşünüyorsun? ... Bunlar herkesin ilgilenmesi gereken sorulardır çünkü bu sorularla ilgilenmek herkese iyi görünür. Bunlar Sfenksin/gizemli kimsenin bilmeceleridir ve az ya da çok bunlarla ilgilenmek zorundayızdır. ... Hayatın tüm önemli işlerinde karanlıkta bir sıçrayışta bulunmalıyız. ... Şayet bilmeceyi cevapsız bırakmaya karar verirsek, ki bu bir tercihtir; cevapta kararsız kalırsak, ki bu da bir tercihtir, ancak hangi tercihte bulunursak bulunalım, kendi riskimizle tercihte bulunuruz. İnsan Tanrı'ya ve geleceğe top yekün sırtını dönmeyi seçerse, hiç kimse ona mani olamaz, hiç kimse ona hata etmekte olduğunu makul şüphelerin ötesinde gösteremez. Biri başka şekilde düşünür ve düşündüğü şekilde eylemde bulunursa, hiç kimsenin onun yanıldığını ispatlayabileceğini tasavvur edemem. Herkes, düşündüğü en iyiye göre eylemde bulunmalıdır ve yanılıyorsa bu onun için daha kötüdür. Göz gözü görmeyen sis ve tipi içinde, yolların aldatıcı olabilecek anlık görüşüne sahip olduğumuz bir dağ geçidindeyiz. Hareketsiz durursak donarak öleceğiz. Yanlış yolu izlersek paramparça olacağız. Doğru yolun olup olmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Ne yapmalıyız? Güçlü ve cesur ol. En iyisi için eylemde bulun; en iyisini umut et, sonuca razı ol.Eğer ölüm her şeyin sonuysa, ölümü bundan daha iyi karşılayamayız.”

Kaynakça

Clifford, W. K. (1901). “The Ethics of Belief.” *Lectures And Essays* Volume II. Ed: Leslie Stephen and Frederick Pollock, 163-205. London: Macmillan and Co. Limited. ss. 163-205.

- _____ (2006). “İnanç Ahlakı.” Çev: Ferit Uslu, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy.9. ss.125-136
- James, W. (1992). “The Will to Believe.” *Writings*. Ed: Gerald E. Myers. New York: The Library of America. ss. 457-476.
- Jordan, J. (2010). “Pragmatic Arguments.” *A Companion to Philosophy of Religion*. Ed: Charles Taliaferro, Paul Draper and Philip L. Quinn. 425-433. Blackwell Publishing.
- Levine, G. (1990). “Scientific Discourse as an Alternative to Faith.” *Victorian Crisis of Faith*. Ed: Richard J. Helmstadter. 225-261. Macmillan Publishing.
- Lightman, B. (2014). “Science At the Metaphysical Society: Defining Knowledge in the 1870’s”. *The Age of Scientific Naturalism*. Ed: Bernard Lightman. London: Pickering and Chatto Publishing, ss.187-206.
- Madigan, T. J. (2008). *W. K. Clifford and “The Ethics of Belief,”* Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Simon, L. (1998). *Genuine Reality, A Life of William James*, Harcourt Brace Company.
- Turner, F. M. (1990). “The Victorian Crisis of Faith and the Faith that was Lost.” *Victorian Crisis of Faith*. Ed: Richard J. Helmstadter. ss.9-38. Macmillan Publishing.
- Ward, W. R. (1990). “Faith and Fallacy: English and German Perspectives in the Nineteenth Century.” *Victorian Faith in Crisis*. Ed: Richard J. Helmstadter. ss.39-67. Macmillan Publishing.
- Yaylı, G. (2021). *William Kingdon Clifford ve William James Bağlamında Dini İnançın Rasyonelliği*. Ankara: Orion Kitabevi.